

KİTAP DEĞERLENDİRME

BİR MUHACİR HİKÂYE: URKIYE*

A. Mevhibe COŞAR**

Karadeniz’de dağlar denize karşı durur; bunu coğrafya kitapları “Karadeniz’de dağlar, denize paralel uzanır.” diye anlatır. “Karadeniz” denilince hırçın dalgaları akla gelir; Karadenizli denilince “denizi gibi hırçın”, “fıkra tadında şen” insanlar... Karadeniz müziği denilince biteviye bir kemeçe sesi hatırlanır; sonsuz kere tekrarlanan “gıy gıy” sesi, kıyıyı döven dalgaların sesi gibidir. Türküler manidir; kısa ve sade, çoğu zaman neşeli. Dolayısıyla Trabzon ve dolayısıyla Trabzonlu bu kadar bilinir. Karadeniz’de Trabzon, “şehir” değil, “insan”dır¹. Trabzonlu sahiden Karadenizli; derin, suskun ve “konuşmayı şehvetle seven”², gizemli...

Urkiye, Trabzon’da bir isimdir. Türkçede kelime başında ‘r’ sesi kullanılmadığı için Türklerin *Rum* kelimesini *Urum*³, *Rus* kelimesini *Urus* şeklinde söyledikleri gibi Arapça bir kelime olan Rukiye ismi de Trabzon’da *Urkiye* şeklinde söylenmektedir⁴.

Urkiye, bir kitabın adı olmadan önce bir kadının adı olmuştur. Urkiye, “denize karşı bir insan”dır; “kalabalık, güzel, çalışkan...”. O, *Doğu*

* Hasan F. Güngör, *Urkiye: Muhacirlik Büktü Benim Belimi*, Serander Yay., Trabzon 2010, 143 s.

** Doç. Dr. KTÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Trabzon. mcosar@ktu.edu.tr

¹ Ceyhun Atif Kansu’nun Akçaabat Pazarı şiiirinden mülhem; Karadeniz dediğin deniz değil insan/Gelir vurur Akçaabat pazarına./Güneşe bırakılmış balık ağlarıyla/Kayıklarıyla kumlara çekilmiş/Denize karşı insan!/ Kalabalık, güzel, çalışkan, /iner çam direkli gemilerle.

² “..Dümende ve başaltlarında insanlar vardı ki/bunlar /uzun eğri burunlu /ve konuşmayı şehvetle seven insanlardı ki /sırtı lâcivert hamsilerin ve mısır ekmeğinin /zaferi için /hiç kimseden hiçbir şey beklemeksizin /bir şarkı söyler gibi ölebilirdiler...” . N. Hikmet, “Yıl 1920 ve Arhaveli İsmail’in Hikâyesi”, *Kuvâyi Milliye - Üçüncü Bap*.

³ Vecihe Hatipoğlu’nun “Uygurcada Doğu Romalıları "Purum" denilmesi ayrıca dikkati çeker.” şeklinde verdiği bilgi, tekrara değerdir. Vecihe Hatiboğlu, “Türk Tarihinin Başlangıcı”, *Türkoğlu Dergisi* VIII.C. , Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1979, s.29-32.

⁴ Rukiye; Arapça kökenli bir isim olup anlamı “büyü, sihir, efsun” olarak gösterilmektedir. <http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/AdArama.asp>

Karadeniz Bölgesi'nde yaşamış sıradan bir Osmanlı kadınıdır⁵” bir anlamda. *Hiç okula gitmemiş, mahalle camisinde sadece namaz surelerini öğrenmiş, 13-14 yaşlarında iken dayısının oğlu ile evlenmiş, 12 tane çocuk dünyaya getirmiş, on parmağında ondan fazla marifet taşıyan ve kendi köyü ile birlikte civar köylerin de en güzel ve çalışkan gelinidir⁶. Her şeyin doğrusuna değer verir, yalan dolan bilmez. Kimseye haksızlık etmez, dedikoduda bulunmaz; hiç kimseden çekinmez, bir erkek kadar hatta çok daha cesurane dövüşmesini bilir. Zamanında mahallenin en dişli ağalarından birinin cahilliği ve dolayısıyla gaddarlığı ile tanınan, köyün mutlak hakimi olduğunu göstermeye hevesli oğlu, bu korku bilmez kadını ürkütüp sindirmek için bir omuzdan ötekine arma-fişekle donanıp tepeden tırnağa silahlanarak Urkiye'nin evi önüne gelmiş, bağırıp çağırma koyulmuş. Ancak nasibi, bütün mahalle sakinlerinin huzurunda Urkiye tarafından fırın küreği ile dövülmek olmuştur⁷.*

Urkiye her türlü özelliği ile Karadeniz kadını olarak tanımlanabilecek biri iken vefatından yıllar sonra evladının kaleminden bir kitaba adını vermiştir.

Urkiye kitabı, ağırlıklı olarak annesinin hayatı ekseninde Hasan F. Güngör'ün yaşam öyküsünün bir bölümünden oluşmaktadır⁸. Ekim 2010 basım tarihli kitap, Serander Yayınları arasında çıkmıştır. Veysel Usta'nın yayına hazırladığı eser, basıma da vesile olan Mehmet Bilgin'in sunuş yazısı ile başlamaktadır. O, Güngör'ün yazdıklarında kendi geçmiş tanıklıklarını bulur; bunlar, okuyanda mirasçısı olunan geçmişe ve hayata dair abartısız ve katıksız anılar bırakır.

Hasan Güngör, aslında hep hâkim bakış açısı ile anlatacağı olan biteni. Annesinden aktardıklarına da büyük bir içtenlikle, yaşarcasına şahitlik edecektir. Yine de kitaba bir ön söz yazar. Ön sözde kendi anı kitabına başladığının haberini verir. Bunu yaparken annesinin yaşadıklarından başlaması, bir yandan kendi yaşadıklarının “nereden nereye” çizgisini gözler önüne serecek, öte yandan annesinin tanıklıkları üzerinden tarihe not düşecektir.

Bugün dünyanın farklı bölgelerinden gelen işgal, savaş, kan ve acı haberleri, tarihin kaçınılmaz tekrarından başka bir şey değildir. *İnsan hayatını kahreden bu çileler ve elemeler*, bugün olduğu kadar belki de şartlar

⁵ Hasan F. Güngör, *Urkiye*, Serander Yay., Trabzon 2010, s.15.

⁶ Hasan F. Güngör, *a.g.e.*, s. 15.

⁷ Hasan F. Güngör, *a.g.e.*, s. 16.

⁸ Dursun Ali Güngör ile Urkiye Güngör'ün oğlu Hasan F. Güngör, 1922 yılında Trabzon-Sürmene'de doğdu. Sürmene'de başladığı öğrenim hayatını Rize-Pazar'da ve devlet parasız yatılı sınavını kazanarak Kars'ta sürdürdü. 1948'de Ankara'da Dış Ticaret Dairesi'nde başlayan memurluk hayatı 1950'de atandığı Federal Almanya Bonn Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği nezdinde sekreter olarak devam etti. 1963 yılı itibarıyla değişik özel kuruluşlarda ticaret müdürü olarak görev yapan bir çocuk babası Güngör, Almanca ve Fransızca bilmekte, 1991 yılından beri emekli hayatı sürmektedir. Bu süreçte “Madur'dan Siebengebirge'ye” adlı anılarından oluşan 9 ciltlik bir kitap hazırlamıştır. Ayrıca henüz yayımlanmamış Almancadan çeviri kitapları vardır.

düşünüldüğünde daha can yakıcı biçimde yıllar önce Urkiye adlı bir kadının dünyasında da yaşandı.

1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı'nın en acı ve unutulmaz sahnelerinden biri, hiç şüphesiz "muhacirlik" diye anılan, Rus işgali altındaki bölgelerden göç hareketleridir. Doğu Karadeniz Bölgesinde yaşanan muhacirliğin bölge insanına getirdiği maddi ve manevi yoksulluk, çöküntü ve perişanlık öyle kolaylıkla gelecek nesillere aktarılabilir gibi değildir⁹. O kadar ki, muhacirler yaşadıklarını her anlatışlarında gözyaşlarına hâkim olamazlar. *Trabzon Sokak ve meydanlarında insan ve hayvan ölümlerinden geçilmez olan*¹⁰ günlerin acı hatırası, zihinlerden sökülüp atılacak gibi değildir.

Yine de kendilerini büyüten insanlardan birebir dinlemiş oldukları, yeni kuşakların hafızalarında da derin izler bırakmıştır. Bu kitap, "toprak"ını "vatan" bellemiş insanların evini barkını terk etmek mecburiyetiyle, yayan yapıldak, çoluk çocuk, genç ihtiyar demeden *büyük felakete ve yoksulluklara maruz kalarak başka ve bilinmez diyarlara doğru*¹¹ yaptıkları "muhaceret"in öyküsünü anlatır. Binlerce insanın türlü maddi ve manevi sıkıntılar içinde çıktığı bu zaruri yolculukta Rum ve Ermeni eşkıyaların gece baskınları ve katliamları da felaketin boyutlarını büyütülmektedir¹².

Ön sözde 1905 doğumlu emekli öğretmen Halim Gençoğlu'nun muhacirlik hatırasını alıntılamanın¹³ Güngör, benzeri hatıraların birçok ailenin mazi defterinde kayıtlı olduğuna değinerek kendi ailesinin payına düşen acıların ayrıntılarını anlatmasının gerekçesini açıklar: Hayata böyle başladığı için, "Madur'dan Siebengebirge'ye" adlı anılarını da annesinin yaşadıkları ekseninde buradan başlatır.

Urkiye kitabı, sunuşu takiben Ön Söz, Urkiye, Son Söz adlı üç ana bölüm ile ekte verilen on tane fotoğraftan oluşuyor. Ön sözden sonra Urkiye (s.15-21), Madur (s.21-25), Madur Dağı Eteğinde Yaşam (s.25-49), Yaylada Yaşam (s.50-57), Muhacirlik (s.57-62), Muhacirlik Yolunda (s.63-72), Muhacirlikte İki Çocuk (s.72-79), Beterin Beteri Var (s.79-82), Allah Kimseyi Muhacir Etmesin (s. 82-100), Yola Devam (s.101-115), Uy Benum Sevduceğüm/Olur Mu Böyle Keder (s. 115-129) alt başlıkları yer almaktadır.

⁹ Hasan F. Güngör, *a.g.e.*, s.10.

¹⁰ Hasan F. Güngör, *a.g.e.*, s.11; Mahmut Goloğlu, "Of dereleri günlerce kan aktılar." diyerek felaketin boyutuna işaret eder. Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi- Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Serander Yay., Trabzon 2000, s.174.

¹¹ Hasan F. Güngör, *a.g.e.*, s.10.

¹² "26 Nisan 1918 tarihli *Tasviri Efkar*'ın 2436 sayısında: "İki sene istila altında bulunan Trabzon'da Ruslar tahripkarlıktan, eşya yağmagerliğinden ve nihayet Ermeni çetelerinin ve Rum serserilerinin hareket-ı şekavetkâranelerine alet olmaktan başka bir eser bırakmamışlardır". denilmektedir.

¹³ Mehmet Bilgin, "Bir Cumhuriyet Neferi: Öğretmen Halim Gençoğlu I-II", *Tarih, Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, S.143 ve 144, s. 47-50 ve 23-27'den aktaran Hasan F. Güngör, *a.g.e.*, s. 10.

Urkiye

Yazar eserin ana eksenini annesi Urkiye ve anlattıkları üzerine kurmuş, bu sırada aktaracaklarını zaman zaman kahraman anlatıcı kimliğinde ve hep hâkim bakış açısı ile vermiştir. Bu durum, kendisine anlatılanları da şahit oldukları kadar benimseyerek yazması ile açıklanabilir.

Urkiye bölümü yine aynı başlıkla devam eder. Burada Urkiye'nin portresi çizilerek yukarıda sayılan özellikleri yanında haksızlığa tahammülsüzlüğü ile adaleti gözetmesi; zamanın silahlarını kullanma becerisi, mücadeleciliği ve cesareti; komşuluğu, muhtaçlara verdiği destek ve yardımseverliği; yaptığı yemekler, bağ bahçe ve ev işleri, dokumacılıktaki yeteneği ve becerikliliği; kırık çıkık ustalığı ile halk hekimliğindeki mahareti vurgulanır. Bu özelliklerinin adeta delili sayılan yaşantısına dair örneklerle yer verilir. Urkiye, kendisine “gök kapısı”nın açıldığına inanılan bir annedir.

Madur Dağı¹⁴, Trabzon ilindeki Köprübaşı ilçesinin 2742 metre rakımla en yüksek dağıdır.

Kemer dağları geçidinin kuzeyinde yer alan Madur, 1916 yılında Ruslar tarafından stratejik bir tutunma yeri olarak görülmüştü. 22 Haziran gecesi başlayan taarruzla Türk birlikleri, Sultan Murat Hanları ve Madur Dağı yönünde iki koldan harekete geçmiş; çok sayıda şehit verilmiş ancak bölgedeki hedeflere de ulaşılmıştı.

Urkiye'nin hikâyesi Madur'la başlar. Bu sebeple yazar da Madur'u, eteklerinde doğup büyüyen, yamaçlarına tırmanan insanların bakış açısını vermek amacıyla tanıtmak ister. Böylece *yöre halkı ile irtibatını, halkın duyuş ve düşünüş tarzı üzerindeki etkisini söz konusu eder*. Burada Madur kelimesinin anlamı üzerinde durmaya çalışır. O, duruşu ve fiziki yapısı ile mağrur bir ifadeye sahip dağın asıl adının “Mağrur” olabileceği, halk dilinde zamanla bugünkü “Madur” şeklini aldığı düşüncesindedir¹⁵.

Madur Dağı Eteğinde Yaşam, 13 yaşında evlenen ve yörenin güzel ve becerikli kızlarından biri olarak tanınan Urkiye'nin çocukluk günleri, ilk kıskançlık öyküleri, o zamanki komşuları ve komşuluk ilişkileri, yaylacılık, kadın ve genç kızların odun toplamak ve ot kesmek için *gökyüzünde “para kadar ufak” bir bulutun bile olmadığı günlerde yaptıkları “orman seferleri”*nin anlatıldığı bölümdür. Burada her şey Urkiye'nin anılarından aktarılır.

¹⁴ Trabzon yaylalarının doğu bölgesinde yer alan geniş dağ düzlükleri güneyde kemerlik dağı ve Ziyaret tepeden kuzeye doğru uzanmakta ve Karadere ile Haldizen dereleri yakın çıkışları arasında yer almaktadır. Buradaki hâkim yükseltilerden biri Polat (2880 m) ve diğeri Madur (2742 m) tepeleridir. Aydın Kılıçaslan, *Kalkanlı ve Soğanlı Dağlarında Yaylacılık ve Turizm Faaliyetleri Proje Sonuç Raporu*, (Proje Kod no:95.115.0011.1) KTÜ SBE., Trabzon 1998, s. 6.

¹⁵ Yazar, Mehmet Bilgin'den Mirfatih Z. Zekiyev'in madur kelimesi için “Sayan-Tatar kabilelerinde Kamaşın ve Kaçın boylarına verilen ad” bilgisini de aktarır. Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz-Tarih, Kültür, İnsan*, Serander Yay., Trabzon 2007, s. 98. Güngör, *age*, s.22.

Yaylada Yaşam Madur Dağı eteklerinde sürerken insanlar sadece birbirlerine karşı sevgi ve saygıyı korumakla kalmaz, cesur ve ufku geniş olmaya da çalışır. Her tür hava koşulunda yayla hayatının gereğini yerine getiren insanlar, gece olunca geniş vadileri çevreleyen sırtlardan inen kurt ulumaları ile sabahı eder, güne yeni bir heyecanla başlar. Sabahla birlikte hayvanlarını otlağa çıkararak insanlar için akşamüstü onları eksiksiz olarak toplayıp ahırlarına yerleştirmek ayrı ve önemli bir uğraştır.

Hayvan sevgisi ile dolu Urkiye, özellikle ineklerini diğer birçok Karadeniz kadınında hala gözlenebildiği gibi evlatlarından biri gibi görür. Karın alt bölgesinden sırtına kadar uzanan deri kısmı beyaz olduğu için “Kemer” adını verdiği ineği bir akşam diğer hayvanlarla dönmeyince de evladını kaybetmiş gibi telaşlanır. Gece geç saatlere kadar süren aramaları sırasında da gün ağarır ağarmaz başlattığı aramalarında da bu duyguları aktarır oğlu bize. “Kemer! Kizum sen misun?” şeklindeki sesleniş de yüreğinin sesidir.

Muhacirlik, 1916 yılı ilkbaharında Rize ve Batısında kalan yöre halkının Rus işgali nedeni ile yaşadıkları dramın diğer adıdır. Bir kaçış öyküsüdür muhacirlik; menzili bilinmeyen, süreci tahmin edilemeyen, uykusuz, aç biilaç, ümitsizlik ve korku içinde amansız bir yolculuktur. Bu yolculuğa çıkanların bir bölümü yollarda tabiri caizse zayı olmuş, bir kısmı gittiği yerden dönmemiş ama bir kısmı da zaten bir gün mutlaka geri gelmek üzere yola çıktıkları için vatan bildikleri memleketlerine eksik gedik dönmüşlerdir. İşte onların yaşadıkları daha sonra evlatlarına canlı tanıklıklar olarak aktarılmıştır.

Eşleri ve çocukları için endişe taşıyan insanlar çareyi topraklarından ayrılmakta bulmuşlardır. Bu ayrılış köylerde de kentlerde de aynı iç parçalayıcı şartlar ve duygular altında gerçekleşmiştir¹⁶. *Çoğunluk itibarıyla çocuk ve yaşlılardan oluşan muhacirler, kullanacak yol bulamadıklarından sadece ormanlık ve sık dikenliklerle dolu dağ yamaçlarından günde ancak 8-*

¹⁶ Mediha Kayra'nın günlüğünden takip edilen anılar da şehirli bir ailenin muhacirlik macerasının aynı duygular altında cereyan ettiğini göstermektedir. Günlerce şehirden ayrılmakla ayrılmamak arasında tereddüt ve korku yaşayan insanların ızdırabı da müthiştir. “Gidiyoruz ama yine geleceğiz.” diyerek terk ettikleri yuvalarından ayrılırken bütün odaları dualar okuyarak dolaşmaları, kapılarını dualar okuyarak kilitlemeleri, yol boyunca kepenkleri inmiş mağazalara dualar okuyup üflemleri hep bu ızdırabı ve onun içinde besledikleri ümidi yansıtır: 4 Nisan 1916 yılı Nisan ayının dördünde Pazartesi gecesi düşman Trabzon kentine girer. İşte bu, “Ah... Ne acıklı bir gün”dür. “Allah'ım demek o kutsal anavatan, doğup büyüdüğümüz o mübarek toprak düşman çizmeleri altında ezilecek. Minarelerde ruhumuza saygın bir duygu veren, imanımızı tazeleyen ‘Ezanı Muhammedi’ yerine düşman çanları çalınacak.” Ama olsun, “İşte memleketi geçici olarak size bırakıyoruz. Lakin bir kaç ay sonra tekrar geleceğiz” diyerek ayrılırlar bu topraklardan. Mediha Kayra, *Hoşça Kal Trabzon*, İstanbul 2005, s. 78-79. Farklı bir açıdan Trabzon işgali için bk. Rus İşgal Komutanı S.P. Mintslov'un Trabzon Günlüğü, Çev. Enver Uzun, Trabzon 2008; Müslüman halkın göçü ile ilgili olarak M. Reşit Tarakçıoğlu, *Trabzon'un Yakın Tarihi*, Trabzon 1986, s. 8-10; Mustafa Lermioğlu, *Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş-Hicret Hatıraları*, İstanbul 1940, s.236-240.

10 km'yi büyük zahmetler içinde geçmeye çalışırken yağmurların hiç eksilmediği bu bölgede çoğu zaman açıkta geceleme zorunda kalıyorlardı¹⁷.

Muhacirlik Yolunda Urkiye, kalabalık ve her biri diğerinden daha dertli kafiye içinde bir yandan başkalarının derdine de derman olmaya çalışırken yine birçokları ile aynı kaderi paylaşır: Osman ve Behçet adlarındaki iki evladını kaybeder. Açlığa tahammülleri kalmayan iki çocuğun ormanlık arazide karşılırlarına çıkan yabancı bitkilerden yemeleri zehirlenmelerine ve ölmelerine yol açar. Bu süreç çok hazin bir tablo ile Urkiye'nin anılarından oğlunun diline yansır. Bir anne olarak Urkiye'nin, eşinin çırpınışları, benzer acıları tatmış muhacirlerin bu telaş ve üzüntüyü paylaşması ve evlatlarından Rıza ile Hasan'ın kardeşlerine derman olma arayışları insanı ürperten bir açıklıkla adeta resmedilir.

Muhacirlikte İki Çocuk olarak Rıza ve Hasan, zehirlendikleri anlaşılın kardeşlerine şifa olur diye yoğurt almak için kafileden ayrılıp ormanın yüksek kesimlerine doğru ilerler. Bir eve ulaşır ev sahibi ile karşılaşmaları ve konuşmaları da çok dramatiktir. Başlarına geleni anlatıp bir miktar yoğurt istedikleri kadın, elinde onlarla paylaşamayacağı kadar az yoğurt olduğunu, bir saatlik yolda istedikleri kadar yoğurt bulabileceklerini söylediğinde Rıza, yoğurda karşılık kadının oğlu için sırtındaki gömleği, Mushaf kabını vermeyi teklif eder. Hasanın verdiği cevap da çok manidardır: O da ölüleri için kuran okumayı, yakınlarda konaklayacak olurlarsa göstereceği işleri gelip yapmayı teklif eder. Geri döndüklerinde ölüm haberi ile karşılaşın kardeşlerden Hasan, diğer 7 kardeşi ile birlikte bu felaket göçü sırasında farklı yerlerde ve zamanlarda ailesine veda edeceğini bilmiyordu.

Beterin Beteri Vardı. *Açlık susuzluk ve uykusuzluk, yoksulluk ve yorgunluk, hastalık ve yaralanmalar* yetmiyormuş gibi muhacirler bir de *Ermeni ve Rum eşkıyaların baskınları* ile mücadele etmek zorunda kalıyorlardı. Muhacir gruplarının gece konakladıkları yerlere baskın düzenleyen Ermeni-Rum çetelerinin saldırısı sonunda yaşanan korkunç bir katliamı Urkiye yıllar sonra; "Aman Allahum! Hiç bu kada insanlık dışı hunharlık olu mi?"¹⁸ cümlesi ile yorumlayacaktı. Zira sağda solda yatan ölülerin, ağaç dallarına iplerle asılmış onlarca kişinin hali kolay kolay unutulacak gibi değildir. Muhacirler bunca acı ve ıstırabın içindeyken bir teselli gelir; Giresun'da "Topal Osman" diye biri, Rum ve Ermeni eşkıyaların peşine düşmüştür ve onlara göz açtırmamaya başlamıştır.

Allah Kimseyi Muhacir Etmesin. Şartlar öylesine zordur ki, yaşına başına bakmadan her insana aynı ve pek çok sorumluluğu yükleyebilir. İnsanlar hiç alışık olmadıkları mihnet ve kahırlara ailelerini koruyabilmek ve yaşatabilmek için katlanabilir.

¹⁷ Güngör, a.g.e., s.60.

¹⁸ "Aman Allahım, bu kadar insanlık dışı, hunharca davranılabilir mi?"

Urkiye, Havva, Behçet ve Osman adlı üç evladından sonra Şevkiye ve Ömer Lütfü adlı evlatlarını da muhacirliğin yokluk ve yoksulluk içinde karşılaşılan hastalıkları sonucu kaybetmişti.

Bugünkü koşullarda Trabzon'dan 270 km uzakta¹⁹ yaşanan bu kayıplardan sonra aile Samsun'a geçer ve Bafra yakınlarında ulaşabildikleri bir köyde konaklar. Aslında gümrük muhafaza memuru olan baba, 12 çocuğu, karısı ve yaşlı anasıyla çıktığı bu muhacirlikte evlatlarını kaybetmiş, bir yandan da kalanları geçindirme telaşı içinde perişan olmuştur. Tarlada, bağda, bahçede çalışmak daha önce yaptığı veya bildiği işler değildir ama kendisine verilecek her işi yapmaya hazır hale gelmiştir. Bu amaçla konakladıkları köyde bir iş bulmaya çalışır. Bütün bir ülkenin yoksullaştığı bu dönemde işi hiç de kolay değildir. Kendilerine barınacak bir yer verilmesi için bile dil dökmek, çoğu zaman yalvarmak zorunda kalırlar. Bahçe köşelerinde açıkta konakladıkları nice zamanlar olur.

Yola Devam etmekten başka çareleri olmaz. Alaçam'ın Yoncalı köyüne bir akşam vakti ulaşırlar. Çeşme başında karşılaştıkları bir kadından yol boyunca hasret kaldıkları insani davranışları görmek, özellikle Urkiye'yi göz yaşlarına boğar. Fatma adlı bu köylü kadın onlara başka bir hazin öykünün içinden yardım eli uzatmaktadır. Ağabeyinin iki oğlu da Erzurum taraflarında askerdir. Nişanlılarını da köyde bırakarak askere giden bu iki gençten bir yıl sonra şehitlik haberi gelir. Bu haberle yıkılan babaları da acıya dayanamaz ve vefat eder. Geride bir ana ile bir kız kalmıştır. Onlar da tek başlarına bu şartlarda idare edemedikleri için Fatma'nın evine taşınacaktır. İşte Urkiye ve ailesine, yaşanacak bir yuva diye Yoncalı'da bir akşamüstü imdat, bu aileden ve bu evden gelmektedir.

Yoncalı, muhacirlik gerçeği içinde yaşam mücadelesi veren aileye *nisbi rahatlık* verecek gibi görünüyordu. Burada da Hasan ateşli bir hastalığa yakalanır ve vefat eder. Ardından Fatma ve Şükrü'nün hastalanması Urkiye gibi dirayetli bir kadın için de aşılmaz olur: "Allah'um...Beni al. Artuk olmayii. Bu kadar acıya dayanacak gücüm yok. Ne olur beyuk Allah'um beni al!" diye yalvaracak hale gelir.

Bir aile için üç yıllık zorunlu ve o kadar da haksız bu kaçış, *mahrumiyet ve sefalet* ve *nerede ise durup dururken o kadar cana mal olduktan sonra Yoncalı köyünde son buldu.*

Rusyadaki Bolşevik devrimi ile işgalci Ruslar geri dönmek zorunda kalır. Bu defa geri dönüş başlar. Bir kısım muhacir geri dönerken diğer bir kısım, çeşitli sebeplerle yeni yaşantılarını benimseyerek buldukları yerlerde kalmayı tercih ediyordu.

¹⁹ Ailenin yola çıktığı Sürmene ile Trabzon arası bugün 36, Trabzon-Ordu arası 181 km, Ordu Çambaşı arası 60 km'dir. Yine bugün kara yolu ile 2-2,5 saatte alınan bu mesafeyi muhacirler, iç kesimleri tercih ederek ormanlık arazilerden tepelerden geçerek aşıyordu ve yolculuk günlerce sürüyordu. Yolculuğun psikolojik şartları bir yana fiziki durum da içler acısıdır.

Muhacirliğin acıları, geri dönenleri²⁰ uzun bir zaman daha takip etti²¹. Gurbetçilik devam etti, bulaşıcı salgın hastalıklar baş gösterdi, yoksulluk ve kıt geçim olanakları insanları zorladı. Her şeye rağmen insanlar yaşam biçimini ve mücadelesini devam ettirdi. Madur etekleri, ona sığınmayı adet edinen insanlar tarafından sağlık ve şifa kaynağı olarak görüldü.

Uy Benum Sevduceğum/Olur mu Böyle Keder?, Mayıs-Eylül ayları arasını yaylalarda geçiren ailelerin memleketlerine duydukları sevgi, güven ve ayrı kalma korkusunu ifade eden bir türkü adı, son bölümün başlığıdır²². Urkiye'nin yaşadıkları ile Feyzioğlu ailesinin uzun kış gecelerini ve Madur eteklerindeki yaylacılık günlerini besleyen anlatılardan derlenen hikâyeyi zamanımıza bağlayan olaylar burada tamamlanır. Gurbeti yaşama biçimine dönüştüren insanların çilesini, kadınların sohbetlerinden yansıyanlarla takip ederiz.

Burada Güngör, kendi tanıklıklarına ve yaşantı parçalarına da müracaat eder; devrin sosyal sorunlarını değerlendirir. Süreci tamamlamak için Urkiye'den doğarak başladığı kendi hayatını anlatmak üzere, Urkiye'nin hayatından çıkar.

Son Söz, aslında yeni bir ilk sözdür. Söz başladığı gibi yine Sürmene'ye dönüşle hitama erer. Anlattıklarının masal değil gerçek olduğunun altını çizen yazar, en zalim koşullarda bile aile olmanın önemine işaret eder. Göz yaşlarının sel olup aktığı, duygusal yaraların her akşam depreştiği bir ocakta yaşananlara tanıklığını olabildiğince tarafsız anlatmaya çalıştığını dile getirir. Ancak tanıklıklarının bile içinden bir türlü atamadığı bir hüznü sebep olduğunu ve bu hüznün de benliğinde hüküm sürmeye devam ettiğini eklemekten geçemez.

Sadece bu satırlar bile muhacirlerin yaşama azim ve kararlılığını göstermeye yeter. Anlatılanların tüyleri ürperttiği yerde, yaşananlar karşısındaki dayanma güçleri her türlü hayretin üstündedir.

²⁰ 11 Mayıs 1919 tarihli *Tasvir-i Efkar Gazetesinde* yayımlanan “ Müslüman Muhacirler” başlıklı yazıda “Vilayât-ı Şarkıye’den muhaceret eden Müslümanların istatistikî tanzim olunmuştur.” haberini takiben Trabzon muhacirleri hakkında “Kable'l-harb 1.100.624 nüfusu hamil olan Trabzon Vilayetimizden 354.142 kişi iltica etmiş, 130.99 nüfus avdete hazır olup 223.143 ferd de mahv olmuştur.” bilgisi yer almaktadır.

²¹ Geri dönenleri karşılayan manzara hiç de uzaktan görüldüğü gibi değildir: “Uzaktan hemen hiç tahrip edilmemiş gibi bir manzara arz eden Trabzon’un nasıl harap ve perişan olduğunu anlamak için geçtiğiniz sokaklarda etrafınıza şöyle bir bakmak kifayet eder. Tevsi’ edilmek üzere açılan caddelerde bütün evler -mateessüf hep İslam evleri- temelinden yıkılmıştır. Diğer mahallatta ise ötede beride yine tamamen tahrip edilmiş evler bulunmakla beraber haricen sağlam kalanlar da birer ikametgâh iskeletinden başka bir şey değildir.” “Batum’a Doğru” *Tasvir-i efkâr*, 19 Mayıs 1918.

²² “Uy benum sevduceğum/Olur mu böyle keder/O (Of) Sürmene yaylası/On beş doktora bedel” dizeleri ile başlayan türkünün sözü ve müziği Maçkalı Hasan Tunç’a aittir.

Kitap, ailenin çıkış yeri, yöre insanının yaşam kaynağı Madur Dağı'na yazılmış "Madur Mektubu" adlı şiirle biter.

***

Hasan F. Güngör, *Muhacirlik Büktü Belimi* alt başlığı ile annesinin adını verdiği bu kitapta, her satırda sezilen bir samimiyetle, çoğunluğu kendisine anlatılanlardan olmak üzere aile hikâyesini okuyucu ile paylaşmaktadır. Bunu yaparken özellikle konuşmaları aktardığı yerlerde yerel sözcüklere ve söyleyişlere başvurur. Başkalarının anlattıklarını dinlemenin tanıklığı ile yazarken kimi zaman olaylara dâhil olduğu, özellikle acıları derinden hissettiği sezilmektedir. Buna üslubuna hâkim olan "memleket sevgisi ve hasret"i ile açıklanabilecek yerelliği de eklemek gerekir. Bütün bunlar kendi içinde kronolojik bir geri dönüş hikâyesini oluşturmaktadır. Yazarın kendisini bir aktarıcı olarak konumlandırma çabalarına rağmen duygusal paylaşımları da içeriğe yansıtmasından olacak, kitabın dili sonraki baskılar için gözden geçirilmeyi gerekli kılmaktadır. Yine de dil ile uğraşan herhangi bir araştırmacının metne yönelteceği her türlü eleştiri, kitabın içeriği ve maksadı karşısında aciz kalacaktır. Kabul etmek gerekir ki, edebi anlamda muhacirlik gibi tarihi olayların özellikle birincil tekil anlatımlarının eksikliği, gelecek kuşakları hafızasız kılmaktadır. Hasan Güngör'ün bunu, dinledikleri yoluyla da olsa yazıya dökme keyfiyeti başlı başına takdire şayandır ve günümüz tarihçiliğine genel tarih akışı içerisinde bireyin yaşayışını ve algılayışını anlatan metinler temin etmesi bakımından bir katkıdır.